

III. Mehmed
Türbesi'nin
kapısı

ninde yer alan pencerenin kanatlarında yıldızların içleri fildişi kakmalıdır.

İçte etrafı sekili ve zemini tuğla döşeli türbede on dört sanduka bulunmakta, öndeki sakıf bölümünün iki yanında üç sanduka yer almaktadır. Ayvansarayî ise türbe içinde yirmi altı, türbe dışında sakıfın iki yanında dört sandukanın olduğunu belirtmektedir (*Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 7). Türbede III. Mehmed, eşi Handan Sultan, III. Murad'ın kızları ve I. Ahmed'in kızları ile şehzadeleri yatmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 6-7; Ahmet Refik [Altınay], *Hicrî On Birinci Asırda İstanbul Hayatı (1000-1100)*, İstanbul 1931, s. 26-27; Halûk Şehsuvaroğlu, *Asırlar Boyunca İstanbul*, İstanbul, ts., s. 154; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimârisi*, İstanbul 1986, s. 502; Tahsin Ömer Tahaoğlu, *İstanbul'da Osmanlı Türbelerinin Tipolojisi* (doktora tezi, 1988), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 214-220; Hakkı Önköl, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Ankara 1992, s. 187-193; M. Orhan Bayrak, *Türkiye Tarihi Yerler Klavuzu*, İstanbul 1994, s. 336-337; Behçet Ünsal, "İstanbul Türbeleri Üzerine Stil Araştırması", *VD*, XVI (1982), s. 85; Uğur Tanyeli, "Mehmed III Türbesi", *DBİst.A*, V, 338-339.

AHMET VEFA ÇOBANOĞLU

MEHMED IV

(محمد)

(ö. 1104/1693)

Osmanlı padişahı
(1648-1687).

30 Ramazan 1051 (2 Ocak 1642) tarihinde İstanbul'da doğdu. Babası Sultan İbrâhim, annesi Hatice Turhan Sultan'dır. Ava olan tutkusundan dolayı "Avcı" lakabıyla anılır. Çocukluğunu sarayda geleneksel ortam içinde geçirdi. Bu sırada Şâmî Yûsuf ve Şâmî Hüseyin efendiler tarafından eğitildi (Şeyhî, I, 135-136, 265-266). Babasının dengesiz davranışlarının sürmesi üzerine büyükannesi Kösem Sul-

tan'ın, devlet adamlarının ve yeniçerilerin muvafakatiyle 18 Receb 1058'de (8 Ağustos 1648) yedi yaşında iken Osmanlı tahtına çıkarıldı. Kısa kesilen, sadece şeyhülislâmın, sadrazamın ve vezirlerin katıldığı biat töreninin ardından büyük annesiyle bostancıbaşıya teslim edildi. Bir hafta sonra kılıç alayı töreni yapıldı ve Eyüp Sultan Camii'nde Şeyhülislâm Hoca Abdürrahim Efendi'den kılıç kuşandı. Cülûs bahşışı meselesi, başta Cinci Hoca olmak üzere Sultan İbrâhim döneminin zengin ve nüfuzlu kişilerinden zorla alınan paralarla halledildi.

Saltanatının ilk günlerinde, taraftarlarının kendisini tekrar tahta çıkarma girişimleri üzerine babası Sultan İbrâhim devlet ricâlinin ve yeniçerilerin ittifakıyla öldürüldü. Yaşının küçüklüğü dolayısıyla hükümdarlığının ilk sekiz yılında iktidar büyük annesi, annesi ve bunların taraftarları arasında paylaşıldı; ülke karışıklıklar içinde kaldı. Ocak ağalarına dayanan Kösem Sultan ile Sofu Mehmed Paşa arasındaki rekabet, sipahi ulûfelerinin geciktirilmesi, yedi yılda bir yapılan çıkmaların gecikmesi ve Yeniçeri Ocağı'nın nüfuzunun artması gibi sebepler yüzünden 7 Şevval 1058'de (25 Ekim 1648) Sultan Ahmed Camii Vak'ası çıktı. Atmeydanı'nda toplanan ve Sultan İbrâhim'in katlini protesto eden sipahilerle iç oğlanlarının isyanları, yeniçeriler üzerinde büyük nüfuzu bulunan Kara Murad Ağa ve Koca Muslihuddin Ağa'nın çabalarıyla bastırıldı. Ancak bu defa da devlet yeniçeri ağalarının kontrolüne girmişti. Adı geçen ağalar dışında Bektaş, Kara Çavuş gibi ocak ağalarının nüfuzları iyice arttı. Kösem Sultan'la iş birliği halinde olan ocak ağaları, Osmanlı donanmasının Foça'da Venedik filosuna yenilmesini bahane ederek Sadrazam Sofu Mehmed Paşa'yı ortadan kaldırdılar. Böylece Kösem Sultan önemli bir rakibinden kurtulmuş oldu. Büyük vâlidinin tavsiyesi ve Müneccimbaşı Hüseyin Efendi'nin telkiniyle Kara Murad Ağa (Paşa) vezirîâzamlığa getirildi.

O sıralarda Sivas, Antep ve Afyon gibi Anadolu'nun çeşitli yerlerinde bazı zorbalı nüfuzlarını arttırmışlardı. Kara Murad Paşa bunları büyük ölçüde bertaraf etmeyi başardı. Fakat bu başarısına rağmen devlet işlerine Kösem Sultan ile ocak ağalarının karışmasına tahammül edemiyordu. Şeyhülislâm Abdürrahim Efendi ile oğlu İstanbul Kadısı Mehmed Efendi ise lüks yaşantılarıyla halkın nefretini çekiyorlardı. Ulûfelerini alamayan sipahi-

ler yeni bir isyan başlatınca İstanbul ve Galata esnafından toplanan avâız gelirleriyle bu mesele halledildi. Bu arada Sultan Mehmed'in sünneti yapıldı. O sıralarda Girit'te Venedikliler'le devam eden savaşlar Osmanlılar aleyhine gelişme gösteriyordu. Kara Murad Paşa ocak ağalarının kendisini ortadan kaldırmak istediklerini öğrenince, "Bir memlekette dört vezirîâzam olmaz" diyerek sadâretten çekildi, yerine Melek Ahmed Paşa getirildi (7 Şâban 1060/5 Ağustos 1650). Ağaların güdümünde olan yeni sadrazam döneminde hazine para sıkıntısı içindeydi. Ağalar ise sağlam parayı kendilerine ayırıp ayarı bozuk ve eksik akçeyi asker ulûfesi olarak piyasaya sürdüler; bunun üzerine ülkede büyük bir enflasyon ortaya çıktı.

Bu gelişmeler esnasında on yaşındaki Sultan Mehmed Enderun ağalarının gözetiminde saray bahçelerinde, Kâğıthane'de av eğlenceleriyle vakit geçirmekteydi. Dönemin mutaassıp zümresi Kadızâdeliler'in sarayda büyük etkisi vardı. Bunlardan Üstüvânî Mehmed Efendi'ye padişah şeyhi unvanı verilmişti. Asıl önemli gelişme ise padişah ile de büyük bir tutku haline gelecek olan av merakının başlaması idi. Girit'teki başarısızlıklar ve Para (Paros) adası önlerindeki deniz savaşından sonra Venedikliler'in Çanakkale Boğazı'nı kapatmaları ticareti vermiş, İstanbul sıkıntı içine düşmüştü. Devlet idaresi Kösem Sultan'ın para hırsıyla yanan adamlarının elinde felce uğramış, yüksek enflasyonun, rüşvet ve yolsuzlukların sebep olduğu karışıklıklar İstanbul esnafının ve halkının ayaklanmasına yol açmıştı. Halk, önlerinde Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi olduğu halde saray kapılarına dayandığında IV. Mehmed ayak divanına çıkmak zorunda kaldı. Yayımlanan hatt-ı hümayunla kanuna aykırı vergi alınmayacağına duyurulması ve Melek Ahmed Paşa'nın görevden alınmasıyla bu grup bir parça yatıştırıldı; yeniçerilerin şehri tutması üzerine de sivil halk iyice sindirildi. Kendi adamı olan Siyavuş Paşa'nın sadârete getirilmesiyle Kösem Sultan bu bunalımdan da sıyrılmış, fakat sarayda kendisine karşı muhalefet gittikçe artmaya başlamıştı. Bu muhalefetin başı saray ağalarının desteğini alan küçük vâlide Turhan Sultan idi. Dengelerin aleyhine bozulduğunu gören Kösem Sultan hem rakibinden kurtulmayı hem de saf bir kadın olan Şehzade Süleyman'ın annesini idare etmenin daha kolay olacağını düşünerek

IV. Mehmed'i indirip kardeşi Süleyman'ı tahta çıkarmayı düşünüyordu. Ancak bu tasarısını gerçekleştirilmeden 16 Ramazan 1061'de (2 Eylül 1651) saray ağaları tarafından öldürüldü; adamları olan ocak ileri gelenleri de teker teker yakalanarak ortadan kaldırıldı.

Kösem Sultan'ın ardından devlet idaresinde Vâlide Turhan Sultan ile saray ağalarının beş yıl kadar sürecek iktidarı başladı. Yeni dönemin ilk önemli hadisesi, Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa ile anlaşmazlığa düşen Vezîriâzam Siyavuş Paşa'nın azli oldu. Yerine getirilen Gürcü Mehmed Paşa'nın başarısızlığı karşısında Hocazâde Mesud Efendi'nin tavsiyesi üzerine sadrazamlığa alacağı malî kararlara kimsenin karışmaması şartıyla Tarhuncu Ahmed Paşa tayin edildi (13 Receb 1062 / 20 Haziran 1652). Ahmed Paşa gümrükleri, mutfak ve tersane masraflarını denetleyerek suistimali önlemeye çalıştı. Onun zamanında ulemâ arasında da kargaşa çıktı. Sadrazamın bütçe açığını kapatmak için bütün devlet memurlarına irsâliye vergisi koyması, mesken ve değirmenlerden vergi alması büyük tepkilere yol açtı. Ulemâ Bahâî Mehmed Efendi'nin şeyhülislâmlığa tayiniyle yatıştırıldı. Sadrazam ayrıca zeâmet, has ve başmaklıkların fazlasını mîrîleştirdi, böylece devlet gelirini 700.000 kuruş arttırdı. Yeni vergiler özellikle Üsküdar halkının ve sipahilerin tepkisine sebep olunca Tarhuncu Ahmed Paşa gözden düştü. Hazine gelirleriyle giderleri arasın-

da 1200 yük akçe farkının saray mensuplarının masraflarından kaynaklandığını tesbit ettiğinde bunların tepkisini çekti. 1062 Zilhiccesinde (Kasım 1652) çıkan büyük yangın ise İstanbul halkını perişan etmişti. Tarhuncu Ahmed Paşa, koyduğu vergilerin sebep olduğu hoşnutsuzluklara tahtta değişiklik yapmak istediği söylentileri de eklenince 21 Rebûlâhîr 1063'te (21 Mart 1653) öldürüldü ve yerine Kaptanıderyâ Derviş Mehmed Paşa getirildi.

Yeni sadrazam zamanında İstanbul'da yiyecek fiyatları aşırı derecede yükseldi. Kaptanıderyâ Kara Murad Paşa kumandasındaki Osmanlı donanması Çanakkale Boğazı'nda Venedik donanmasını yenerek boğazın Osmanlı gemilerine açılmasını sağladı; bu arada İstendil (Tinos) adasını vurdu, Venedik filosunu Değirmenlik (Milos) adası önünde bir defa daha mağlûp ederek Girit'e yardım götürmeyi başardı. Bu başarılar sonunda İstanbul'da ekonomik hayat normale dönmeye başladı. Ancak Rus Kazakları'nın Karadeniz'e girip Ereğli ve İstanbul Boğazı'nı tehdit etmeleri korku ve heyecana yol açtı. Sadrazam Derviş Paşa'nın felç olması üzerine hem Anadolu'daki Celâlîler'i tatmin hem de İstanbul'daki zorbaları te'dip etmesi için mühür Abaza Mehmed Paşa'nın yegeni Halep Beylerbeyi İpsir Mustafa Paşa'ya verildi. Uzunca bir süre İstanbul'a gelmeyi geciktiren Mustafa Paşa makamında altı buçuk ay kadar kaldı. Anadolu'dan getirdiği sekbanların İstanbul'daki sipahi zorbaları ve yeniçerilerle birleşmesi, ayrıca kendisine rakip gördüğü Murad Paşa'nın oyunu sonucunda öldürüldü. Yerine ikinci defa getirilen Kara Murad Paşa, ordunun disiplinsizliği ve hazine açığı sebebiyle görevinden kısa sürede istifa etti. Halefî Malatyalı Süleyman Paşa ise asker ulûfesini züyûf akçe ve borçla karşılamaya kalkışınca Atmeydanı'nda toplanan zorbalar saray ağalarının ortadan kaldırılmasını talep etti. Aşırı baskı altındaki Sultan Mehmed âsilerin istediği saray ağalarını öldürtmek zorunda kaldı (8 Cemâziyelevvel. 1066 / 4 Mart 1656). Bunların cesetleri Sultanahmet Meydanı'ndaki bir çınara asıldı. Osmanlı tarihlerinde bu olaya Vak'a-i Vakvakyye veya Çınar Vak'ası denir. Hadisenin arkasından sadrazamlığa önce Zurnazen Mustafa Paşa, daha sonra Siyavuş Paşa, onun ölümünün ardından Boyneğri Mehmed Paşa getirildi. Bunun zamanında Çanakkale Boğazı'nı tekrar kapatmış olan Venedik donanması Bozcaada, Limni ve Semadi-

rek adalarını işgal etmişti. Kaptanıderyâ Kenan Paşa'nın, Çanakkale Boğazı'nı abluka altına alan Lazaro Mocenigo'nun idaresindeki Venedik donanması önünde uğradığı büyük hezimet (4 Ramazan 1066 / 26 Haziran 1656) İstanbul'u âdeta savunmasız bıraktı. Venedikliler'in İstanbul'a gelme ihtimaline karşı sağlam göstermek için surların deniz tarafını badanalatan, üzerindeki evleri yıktıran Mehmed Paşa bu hareketleriyle şehirde paniğe yol açtı, yiyecek ve eşya fiyatları aşırı derecede yükseldi. Hazinesin sıkıntısını gidermek için "imdâdiye" adıyla bir vergi konulduysa da bundan umulan gelir sağlanamadı. IV. Mehmed, topladığı meşveret meclisinde bizzat sefere çıkma isteğinde bulunduysa da sadrazam tarafından engellendi. O sırada IV. Mehmed'in yerine kardeşi Şehzade Süleyman'ın geçirilmesini amaçlayan bir komplo ortaya çıkarıldı. Bunun hazırlayıcısı olan Şeyhülislâm Hocazâde Mesud Efendi Bursa'ya sürülüp orada öldürüldü. Mehmed Paşa'nın yerine Mimar Kasım Ağa'nın tavsiyesiyle, ayrıca Vâlide Turhan Sultan tarafından kabul edilen bazı şartlarla Köprülü Mehmed Paşa getirildi (26 Zilkade 1066 / 15 Eylül 1656).

Artık sürekli Edirne'de oturmaya başlayan IV. Mehmed için Mora'ya ve Tesalya'ya kadar uzanan alanlarda yıllarca sürecekt avlanmalar dönemi başladı. Köprülü önce, bir isyan denemesinde bulunan sipahi elebaşlarını ve ihanetini tesbit ettiği Rum patriğini ortadan kaldırdı. Yerini sağlamlaştırdıktan sonra icraata başlayan Mehmed Paşa zamanında devlet içeride ve dışarıda tekrar eski gücüne ve prestijine kavuşma yoluna girdi. Venedikliler mağlûp edilerek Çanakkale Boğazı açıldı ve boğaz ağzındaki adalar geri alındı. Erdel meselesi Osmanlı lehine çözüldü. Abaza Hasan Paşa öncülüğünde Anadolu'da çıkan büyük isyan bastırıldı. Ancak 16 Zilkade 1070'teki (24 Temmuz 1660) büyük yangın İstanbul'un önemli bir kesimini kül etti. Şehirde kıtlık ve salgın hastalık başladı. Ertesi yıl, altmış üç senedir tamamlanamamış halde bulunan Yeniceami Külliyesi'nin ikmaline başlandı. Bu arada bazı yahudi mahalleleri kamulaştırıldı. 6 Rebûlellevvel 1072'de (30 Ekim 1661) kendi tavsiyesiyle Mehmed Paşa'nın yerine geçen oğlu Fâzıl Ahmed Paşa'nın sadrazamlığı dönemi ise Osmanlı Devleti'nin yükseliş devrini hatırlatan başarılarla doludur. Köprülüâzade Fâzıl Ahmed Paşa, Osmanlı Devleti'nin gücünü denizlerde Venedikliler'e ve Fran-

IV. Mehmed

sızlar'a, Orta Avrupa'da Lehistan'a ve Avusturya'ya karşı göstermeyi başardı. Uyar'ın fethi, 1075'te (1664) Avusturya ile yirmi yılına imzalanan Vasvar Antlaşması ile sonuçlandı. 1080'de (1669) Kandiye'nin alınmasıyla yirmi beş yıldır sürmekte olan Girit meselesi de halledildi.

Baba oğul bu iki sadrazamın yirmi yılı aşan vezîriâzamlıkları zamanında av alanlarını daha ziyade ordu güzergâhında yoğunlaştıran IV. Mehmed hemen bütün mesaisini bu tutkusuna ayırmayı sürdürmüş, İstanbul'a ise pek uğramaz olmuştu. Mehmed Halife'nin belirttiği gibi ihmal yüzünden âdeta köye dönen İstanbul 11 Muharrem 1076'da (24 Temmuz 1665) Topkapı Sarayı'nın yanmasıyla daha da yıkıldı. Aynı yıl Yenicami ibadete açıldı. IV. Mehmed, Fâzıl Ahmed Paşa'nın Kandiye kuşatması sırasında Mora'da bekledi. 8 Safer 1083'te (5 Haziran 1672) muhteşem bir törenle Kamanice seferine çıkan padişah aşırı yağın yağmurlar yüzünden çekilen sıkıntılara katlanmış, adı geçen kalenin önüne kadar gelmiş, yüksekçe bir yere kurulan otağından kuşatmayı takip etmiştir. Hatta savaş sırasında kıyafet değiştirerek askerlerle birlikte fiilen muhasaraya katıldığı da belirtilir. Fethinden sonra birkaç gün kaleyi gezerek bazı kiliseleri camiye çevirmiş, Bucaş Antlaşması'nın imzalanmasının ardından Edirne'ye dönerken de çekilen sıkıntılara katlanmış, ancak havanın müsait olması halinde avlanmaktan da geri kalmamıştır.

Saltanatının büyük kısmını avlalarla dolu olan Edirne'de geçiren IV. Mehmed zamanında burası eski ihtişamlı günlerini yaşamış ve devlet buradan yönetilmiştir. Leh kralının Bucaş Antlaşması'nın şartlarına uymaması üzerine padişah 23 Rebîülâhîr 1084'te (7 Ağustos 1673) orduyla birlikte ikinci defa Lehistan seferine katıldı ve İsakça'ya kadar gitti. Antlaşma şartları yerine getirildiği takdirde hücum edilmeyeceğine dair Leh kralına mektup gönderen IV. Mehmed, Hotin'in elden çıkmasına rağmen kış şartlarının ağırlaşması üzerine Babadağı'na çekildi ve Hacıoğlupazarcı'nda kışlamaya karar verdi. Aynı yılın haziranında Ruslar'ın Ukrayna Kazakları'na saldırdığı duyulunca seferin güzergâhı değiştirildi. Bu arada Hotin Kalesi'nin geri alındığı haberi geldi. Aksu sahrasına kadar ilerleyen padişah daha sonra Edirne'ye döndü; 1086'da (1675) Edirne'de oğulları ve kızı için sünnet ve evlilik şenlikleri düzenlendi. Osmanlı-Leh savaşı Zuravno Kalesi civarın-

da yapılan çarpışmaların ardından Lehistan kralının kabul ettiği anlaşma ile sona ermiştir (Şaban 1086/Kasım 1676). Sefer sırasında hastalanarak geri dönen Fâzıl Ahmed Paşa'nın ölümü üzerine Köprülüler'in idaresinden hoşnut olan padişah sadârete bu mektepten yetişen Merzi fonlu Kara Mustafa Paşa'yı getirdi. 1088-1089 (1677-1678) kışını İstanbul'da geçirdi.

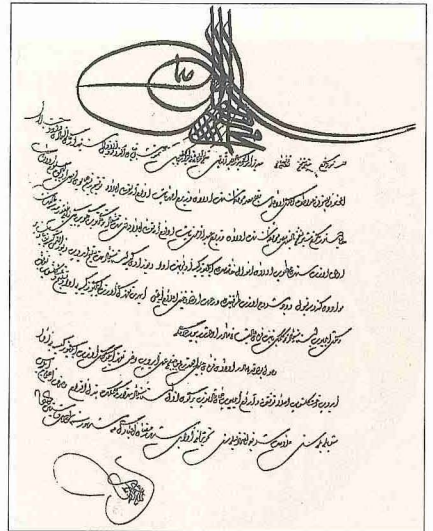
Kara Mustafa Paşa döneminde Ukrayna Kazakları Hatmanı Doroşenko Osmanlı himayesine girmiş, ancak daha sonra Rus çarına katılınca ilk Osmanlı-Rus savaşı çıkmıştır. 1089'da (1678) orduyla birlikte Çehrin Seferi'ne çıkan IV. Mehmed Tuna'yı geçmedi, Silistre'de kalarak avlanmayı tercih etti. Ertesi yıl yine orduyla beraber İstanbul'a geldi. 1091'de (1680) Ruslar'ın savaş hazırlıkları yapması üzerine yeni bir sefer kararı alınca Edirne'ye kadar gitti. Rus çarının barış talebi üzerine yaz mevsimini burada geçirdi. Ruslar'la yirmi yıllık bir antlaşma yapıldı. Sadrazamın dış politikadaki sert tutumuna padişahın herhangi bir müdahalede bulunmadığı anlaşılmaktadır. Trab-lusgarp Ocağı'nın Fransa ile anlaşmazlığa düşmesi üzerine Fransızlar'ın Sakız adasını topa tutması, sadrazamı Fransa'yı tazminat ödemeye zorlayacak kadar sert davranmaya sevketti. Büyük bir başarı elde etmek amacıyla Viyana'yı hedef haline getirmesi de Osmanlı tarihinde çok önemli bir dönemin başlamasına yol açtı. Macaristan'ın Avusturya'ya bağlı olup Osmanlı kaynaklarında Orta Macar denilen bölgesinin beylerinden Tököli İmre'nin Almanlar'ın mezhep baskılarına karşı yardım talebini önemli bir fırsat kabul etti, Orta Macar kralı olarak gördüğü bu zâtı himayeye karar verdi. Kaynaklara göre IV. Mehmed böyle bir politikaya tarafafta değildi, fakat savaşı önleyecek bir girişimde de bulunmadı. Avusturya'ya sefer açan Mustafa Paşa Viyana'yı kuşattı. Ordu ile birlikte yola çıkan padişah Belgrad'da kaldı. Bozgun haberi üzerine Edirne'ye döndü, ancak sadrazamına desteğini sürdürdü. Fakat Mustafa Paşa, merkezdeki düşmanları Kızlar Ağası Yûsuf ve Uzun Sarı Süleyman ağalarla Sadâret Kaymakamı Kara İbrâhim Paşa üçlünün tesiriyle çok geçmeden Belgrad'da idam edildi. Bu başarısız kuşatma, başta Macaristan olmak üzere birçok yerden elden çıkmasının başlangıcını oluşturdu. Yeni vezîriâzam Kara İbrâhim Paşa, savaşı yönetecek çapta olmadığından cepheye Yeniçeri Ağası Bekri Mustafa Pa-

şa'yı sürdürdü ve kendisi Belgrad'da kalmayı tercih etti. Vaç yenilgisinden sonra Peşte, Budin ve ardından Tımsvar hariç Macaristan elden çıktı. Böylece Orta Avrupa'daki Osmanlı varlığı tehlikeye düştü. Önce Avusturya ile başlayan savaş Lehistan, Venedik ve Rusya'nın da katılmasıyla çok cepheli bir mücadeleye dönüştü.

IV. Mehmed ise bütün bu olumsuzluklara rağmen av eğlencelerinden vazgeçmiyor, annesinin vefatından (1094/1683) sonra çevresini saran cahil kişilerin tesiriyle yanlış kararlar almaya devam ediyordu. Viyana bozgununun ardından başlayan dönem onun saltanatının şüphesiz en karanlık zamanı olmuştur. Avusturya karşısında bozguna uğrayan Osmanlı kuvvetleri Kamanice ve Boğdan taraflarında Lehliler'le savaşmış ve genelde başarılı olmuştur. Ancak ertesi yıl ittifaka girip güneyde karadan ve denizden saldıran Venedikliler, Dalmaçya ve Mora'yı ele geçirmeyi başardılar. Venedik'e Ceneviz, papalık, İspanya, Floransa ve Malta filoları da destek veriyordu. Batılı güçlerin tahriklerine kapılarak ayaklanan yerli Rumlar ise ayrı bir mesele haline geldi. Mora serdarı Şâhin Mustafa Paşa Rum isyanıyla meşgul iken Ayıavra adası ve Preveze Kalesi de düştü. 1096'da (1685) kuşatılan Koron ve ardından Modon, Anabolu ve bütün Mora elden çıktı; iki yıl sonra da Atina kaybedildi.

Ülke toprakları bu şekilde kuzeyden ve güneyden istilâya uğrarken IV. Meh-

IV. Mehmed'in tuğralı bir fermânı (TSMA, nr. E 664/67)

med'in ilgisiz gibi görünen tutumu halkın tepkisine yol açmaya başladı. Tutkunu olduğu av eğlencelerinden bir türlü vazgeçmediği, devlet işleriyle ilgilenmediği dedikoduları giderek yayıldı. Bazı din âlimleri ve vâizler av tutkusuyla ilgili olarak yüzüne karşı ağır sözler söyledilerse de bunlara kulak asmadı. Budin Kalesi'nin düşmesinden (13 Şevval 1097 / 2 Eylül 1686) sonra halkın galeyanı üzerine avdan vazgeçtiğini ilân etti, buna rağmen hakkındaki yaygın kanaati değiştiremedi.

Mohaç yenilgisinin (Şevval 1098 / Ağustos 1687) ardından ulûfelerinin ödenmediği bahanesiyle Serdârîekrem Süleyman Paşa'ya baş kaldıran asker, Köprülü Mehmed Paşa'nın damadı Abaza Siyavuş Paşa'yı sadrazam yaparak IV. Mehmed'i tahttan indirmek için hızla İstanbul'a doğru yürümeye başladı. Ordunun bu tutumu Avusturyalılar'ın Osmanlı topraklarında rahatça ilerlemesi sonucunu doğurdu. Saltanatını kaybetmekte olduğunu anlayan IV. Mehmed, sadâret mührünü askerden kaçırıp İstanbul'a getiren Süleyman Paşa'yı öldürterek başını askere gösterdi; av edevatını ve tazılarını dağıtarak tövbe ettiğini ilân etti, fakat artık iş işten geçmişti. Sadâret Kaymakamı Receb Paşa'nın telkiniyle orduyu durdurmaya çalıştı. Vezîriâzam Siyavuş Paşa, Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi ile haberleşerek Şehzade Süleyman'ın tahta çıkarılma kararını bildirmişti. Mehmed Emin Efendi, ulemâ ile yaptığı meşverette başka çarenin kalmadığını Siyavuş Paşa'ya duyurdu. Bunun üzerine Siyavuş Paşa, Silivri'de 1 Muharrem 1099'da (7 Kasım 1687) ocak ağalarını ve zorbabaşları toplayarak bir karar aldırdı ve bunu İstanbul'a Sadâret Kaymakamı Köprülüzâde Mustafa Paşa'ya gönderdi. Öldürülmekten korkan IV. Mehmed ise yerine oğlu Mustafa'nın geçmesini istiyordu. Ertesi gün başta şeyhülislâm olmak üzere ulemâ ileri gelenlerini, vezirleri, yüksek rütbeli ocak ağalarını Ayasofya Camii'nde toplayan Mustafa Paşa ordudan gelen karar sûretini onlara duyurdu. Toplantıda bulunanlar, Köprülüzâde'nin ülke düşman istilâsına uğrarken avdan başını alamayan, etrafındaki müfsitlerin tesiriyle bu derdin ilâcını görececek kişileri uzaklaştıran bir padişahın hal'inin şer'an câiz olup olmadığı sorusuna sükûtle cevap verdiler. Bunun üzerine II. Süleyman'ın tahta çıkarılması kararlaştırıldı. IV. Mehmed ise iki oğluyla birlikte sarayın Şimşirlik dairelerine konuldu. Bir süre burada sıkı bir gözetim altında yaşadı. II. Sü-

leyman 1100'de (1689) Macar seferine çıktığında Edirne'ye getirildi ve diğer kardeşi II. Ahmed'in saltanatına şahit oldu. 28 Rebûlâhîr 1104'te (6 Ocak 1693) bu çok sevdiği şehirde vefat etti, naaşı İstanbul'a getirilerek annesi Turhan Sultan'ın Yenicami civarındaki türbesine gömüldü.

Osmanlı Devleti tarihinin çok kritik bir döneminde hüküm süren, fakat etkili bir rol üstlenemeyen IV. Mehmed'in ava aşırı düşkünlüğünde ve ilgisiz tavırlarında çok küçük yaşta tahta çıkmasının rolü olduğu söylenir. Bu sebeple iyi bir eğitim alamadığı, çevresindeki cahil saray ağalarından oluşan iktidar ortaklarının onun sarayın dar çevresi dışına çıkmasını engellediği belirtilir. Saltanatı boyunca aslı görevlerini başkalarının üstlenmiş olması da hükümdarın bu rahat tavırlarını belirleyen önemli bir unsurdur. Mimarbaşı Kasım Ağa'nın tavsiyesiyle annesi Turhan Sultan'ın Köprülü Mehmed Paşa'yı, bunun vasiyetiyle de oğlu Fâzıl Ahmed Paşa'yı sadârete getirmesi, devletin toparlanmasına imkân vermiş olmakla beraber bu uzun dönem (1656-1676), onun iyice geriplanda kalmasına ve vezîriâzamlarının ön plana çıkmasına zemin hazırlamıştır. Saltanatının son dört yılı ise annesinin de vefatından sonra başarısızlık ve hatta felâket seneleri olmuştur. Annesi Turhan Sultan'ın ölümü ve Köprülü ailesinden olanların işten el çektilerimelerinin ardından devlet işlerindeki tecrübesizliği ortaya çıkmış, bir tutku haline gelen av merakı ise tahttan indirilmesinin başlıca sebebi olmuştur. Oğulları Mustafa ve Ahmed'in doğumundan sonra kardeşlerini nizâm-ı âlem için öldürtmek istediği, fakat annesinin buna engel olduğu rivayet edilir (Evliya Çelebi, VIII, 429). Hocası Vanî Mehmed Efendi'ye tam itimadı olan IV. Mehmed'in mutaassıp çevrelerin etkisi altında kaldığı, hatta kahvehaneleri kapatmak, içki yasağını takip etmek, oyuncu ve çalgıcıları küreğe koymak, bid'at

olduğu gerekçesiyle bazı malî uygulamalardan vazgeçmek gibi faaliyetlerde bulunduğu da bilinmektedir. Özellikle etrafındakilerin Kadızâdeli taraftarı kimselerden oluştuğu ve bu gibi işlerde onların tesirinde kaldığı anlaşılmaktadır. Tarihe düşkünlüğüyle de bilinen IV. Mehmed, dönemin entelektüel şahsiyetlerinden Hezarfen Hüseyin Efendi'den tarih dersleri almış, Sır kâtibi Abdi Ağa'yı dönemin olaylarını yazmakla görevlendirmiş ve zaman zaman her şeyin yazılıp yazılmadığını kontrol etmiştir. Mehmed Halife'nin *Târîh-i Gılmânî*'si bu padişahın 1665 yılına kadar gelen dönemi olaylarını, özellikle İstanbul ve saray hadiselerini verir. Evliya Çelebi de meşhur eserini bu devirde yazmıştır. Kaynaklardaki bilgilere göre iyi kalpli, çok cömert bir kimse olan ve mazbut bir hayat yaşayan Sultan Mehmed sade giyinirdi; çabuk bıkan bir karaktere sahipti. Çocukluğundan beri eğlence ve oyunlar içinde yetiştiğinden sarayda çeşitli sanatçı ve oyuncu bulundurma geleneğini sürdürmüş, Edirne'de 1086'da (1675) düzenlediği düğün şenlikleriyle yakından ilgilenmiştir. Onun zamanında özellikle besteci ve icracıların sayısında artma olmuş, bunlardan Hâfız Post ile Buhûrîzâde Mustafa İtrî'nin bestelerinden bazıları günümüze ulaşmıştır. Aynı zamanda iyi bir müzikşinas olan Sâlih b. Nasrullah'ın tıp ve eczacılık üzerine yazdığı kitaplar Avrupa'da bile okunmaktaydı. Yirmi yıl sarayda kalan Leh asıllı Ali Ufkî Bey ise Kitâb-ı Mukaddes'i ilk defa Türkçe'ye çevirmiş, bu arada müziğe, örf ve âdetlere dair eserler kaleme almıştır. Sultan Mehmed'in Batı müziğine de ilgisi bulunduğu, 1086 (1675) şenliği için Venedik'ten opera getirtmek istediği, yabancı ressamlardan yağlı boya tablo alacak derecede resme ilgi duyduğu yolundaki bilgiler ise ihtiyatla karşılanmalıdır. Genç yaşlarda kendisini gören Batılı seyyah ve gözlemciler onu soluk yüzlü ve biraz me-

IV. Mehmed'in
1058 (1648)
yılında
bastırdığı sikke
(Yapı ve Kredi
Bankası,
Sikke
Koleksiyonu,
nr. 3846)

İankolik olarak niteler. Haseki Gülnûş Emetullah Sultan'dan doğan oğullarından Ahmed (III.) ve Mustafa (II.) daha sonra padişah olmuş, hânedan III. Ahmed'in soyundan devam etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâtib Çelebi, *Fezleke*, II, 329 vd.; Nevzat Ka-ya, *Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'nin Zeyl-i Rauzatü'l-ebrâr'ı* (doktora tezi, 1990), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; Mehmed Halife, *Târîh-i Gilmânî* (haz. Ertuğrul Oral, doktora tezi, 2000), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 275, 276, 343 vd., 387; VIII, 429; Behcetî Hüseyin, *Mi'râcû'z-zafer*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2368; Vuslatî, *Gazânâme-i Çehrin* (nşr. Mustafa İsen), Ankara 2003; *Abdurrahman Abdî Paşa Vekâ-yi'nâme'si* (haz. Fahri Çetin Derin, doktora tezi, 1993), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Mehmed Necâtî, *Târîh-i Feth-i Yanık*, TSMK, Revan Kös-kü, nr. 1308; Mustafa Zühdi, *Târîh-i Uyuâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 2488; Mühürdar Hasan Ağa, *Cevâ-hirü't-tevârih*, Köprülü Ktp., Ahmed Paşa, nr. 231, tür.yer.; J. Thévenot, *1655-1656'da Türki-ye* (trc. Nuray Yıldız), İstanbul 1978; De la Croix, *Mémoires*, Paris 1684, tür.yer.; Devize, *Historia de Mahomet IV*, Paris 1688; J. B. Tavernier, *Topkapı Sarayında Yaşam* (trc. Perran Üstündağ), İstanbul 1984, tür.yer.; Hezârfen Hüseyin Efendi, *Tenkihü't-tevârih-i Mülûk*, Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 732, tür.yer.; Eremya Çelebi Kömürçiyân, *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul* (trc. H. D. Andreasyan, nşr. Kevork Pamukçiyân), İstanbul 1988, s. 132-133, 180, 199, 200, 245, 253, 254, 276, 282, 291-294; A. Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Anılar: 1672-1673* (trc. Nahid Sırrı Örik), Ankara 1987, I-II, tür.yer.; Nâbî, *Târîh-i Kamanîçe* (Fetihnâme-i Kamanîçe), İstanbul 1281; Hacı Ali Efendi, *Târîh-i Kamanîçe*, Süleymaniye Ktp., Lala İsmail, nr. 308; Naîmâ, *Târîh*, IV, 7-8, 251 vd.; V, tür.yer.; VI, tür.yer.; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Züb-de-i Vekâyât*, 1656-1684 (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 1-253; Silâhdar, *Târîh*, I, 2 vd.; II, 1-298, 690-691; D. Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi* (trc. Özdemir Çobanoğlu), Ankara 1979-80, II, 169 vd.; III, 1-164; Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, I, 135-136, 178 vd., 265-266; Râşid, *Târîh*, I, tür.yer.; Behcetî Seyyid İbrâhim, *Silsiletü'l-Âsafıyye*, Köprülü Ktp., Ahmed Paşa, nr. 212, tür.yer.; Ricaut, *Histoire de l'état présent de l'Empire Ottoman*, Paris 1743, II, tür.yer.; a.mlf., *Histoire des trois derniers empereurs des turcs, depuis 1624 jusqu'à 1677*, Paris 1883, tür.yer.; İszâde Târîhi (haz. Ziya Yilmazer), İstanbul 1996; Ayvansarayî, *Vefeyât-ı Selâtin*, s. 5; a.mlf., *Mecmûa-i Tevârih* (haz. Fahri Ç. Derin - Vahid Çabuk), İstanbul 1985, tür.yer.; Hammer, *HEO*, XII, tür.yer.; a.mlf. (Atâ Bey), X, 122 vd.; XI, tür.yer.; Ahmed Refik [Altınay], *Felâket Seneleri: 1094-1110*, İstanbul 1332, tür.yer.; a.mlf., *Kadınlar Saltanatı*, İstanbul 1332, tür.yer.; Danişmend, *Kronoloji*, III, 412-464; Uzunçarşılı, *Osmanlı Târîhi*, III/1, s. 240-494; III/2, s. 588-590, tür.yer.; Özdemir Nutku, *IV. Mehmet'in Edirne Şenliği*, Ankara 1972; Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1980, s. 65-70; Cavid Baysun, "Mehmed IV", *İA*, VII, 547-557; J. H. Kramers, "Mehammed IV", *EP* (Fr.), VI, 974-975.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

MEHMED V

(محمد)

(1844-1918)

Osmanlı padişahı
(1909-1918).

2 Kasım 1844'te Çırağan Sarayı'nda doğdu. Babası Sultan Abdülmecid, annesi Gülcemal Kadın Efendi'dir. Saray geleneklerine göre yetiştirildi. Arapça, Farsça ve bazı şer'î bilgiler öğrendi. Babasının ve amcası Abdülaziz'in padişahlıkları döneminde serbest ve rahat bir hayat yaşadı. Kardeşi Abdülhamid tahta çıkınca (1876) veliaht durumuna geldi, sarayda gözetim altında yaşamak zorunda kaldı. Kendisinden önceki iki padişahın tahttan indirilmiş olmasından dolayı endişe içinde bulunan II. Abdülhamid kardeşinin sarayda kendi yakınlarından başkasıyla görüşmesini yasakladı. Bu kapalı ve korkulu hayat onu oldukça etkiledi. Abdülmecid'in daha önce tahta çıkan iki oğluna (V. Murad, II. Abdülhamid) benzer şekilde bir darbe sonucu tahta oturdu. Otuzbir Mart Vak'ası'nın ardından İttihat ve Terakkî'nin çoğunlukta olduğu Meclis-i Umûmî-i Millî, bir taraftan Abdülhamid'i tahttan indirirken diğer taraftan veliaht Reşad Efendi'nin tahta çıkarılmasına karar verdi (27 Nisan 1909). Ayrıca meclis, isyanı bastıran Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişini şehrin ikinci fethi sayarak yeni padişaha Beşinci Mehmed unvanının verilmesini kararlaştırdı.

V. Mehmed, aynı gün Harbiye Nezâreti'nde yapılan biat merasiminde asıl hürriyetin ilk padişahı olmaktan iftihar ettiğini, bütün Osmanlılar'la birlikte meşrutiyet ve kutsal saltanat makamının hizmetinde bulunduğunu söyledi. Şeriatı, Kânûn-ı Esâsî'yi, meşrutiyet usulünü, milletin haklarını ve vatanın menfaatlerini koruyacağına dair yemin etti. Biat merasiminden sonra bütün emel ve arzusunun devlet ve milletin refah ve saadeti olduğunu bildirdi. Usulen istifasını sunan Sadrazam Ahmed Tefvik Paşa'nın isteğini kabul etmedi. Kendisiyle birlikte çalışacağını söyleyerek baş mâbeyincilik ve baş kâtabete tayin yapılmasını istedi. Meclis üyelerinin tamamı biat merasiminde bulunmadığı için yemin töreni Meclis-i Millî'de tekrar edildi (20 Mayıs 1909). Beşinci Mehmed unvanıyla tahta çıkarıldığı halde halk tarafından Sultan Reşad olarak adlandırıldı.

Tahta çıktığı vakit altmış beş yaşında olan Sultan Reşad'ın dokuz yıllık hüküm-

darlık dönemi büyük buhranlar içinde geçti. On defa hükümet değişikliği oldu. Her hükümet buhranlı bir devrede iş başına geldi ve yine bir buhran sonucu iktidardan ayrıldı. V. Mehmed bu buhranları önleyecek veya yön verecek siyasî bilgi ve tecrübeye sahip değildi. Ayrıca anayasa-ya göre yürütme organının başı sadrazamdı. Sadrazam ve kurduğu hükümet yasama meclisine karşı sorumlu idi ve Meclis-i Meb'ûsan'ın güvenine sahip olduğu müddetçe yerinde kalabilirdi. Padişahın sadrazamı tayin yetkisi olduğu halde icradan sorumlu değildi. Bu sebeple padişahın siyasî rolü zayıflamış ve saray siyasî hayatın odağı olmaktan çıkmıştı. Siyasî hayatın odağı âdetâ İttihat ve Terakkî'nin genel merkeziyle sadrazam ve kabinesine devredilmişti. Nitekim daha tahta çıktığı günden itibaren bu husus görülmeye başlandı. İstanbul'u kontrolü altında tutan Hareket Ordusu'nun diktatör kumandanı Mahmud Şevket Paşa biat merasimi sırasında eski padişahı Selânik'e sürmüştü. Bundan ne padişahın ne de sadrazamın haberi vardı. Ertesi gün haberi Fransız elçisinden öğrenen sadrazam (Türk geldi, s. 35), durumu padişaha bildirmek için saraya gittiğinde saray görevlilerinin de götürüldüğünü öğrendi. Padişahın âdetâ yalvarırcasına görevde kalmasını istediği Ahmed Tefvik Paşa İttihatçılar'ın baskıları neticesinde istifa etti. Yerine onların istediği Hüseyin Hilmi Paşa getirildi (5 Mayıs).

V. Mehmed

